

Het hanteren van paradoxen in het christelijk geloven: de weg naar passend leiderschap in christelijke context

Door Fred van Iersel

Lezing tijdens het 6e Pastoraal Congres, 15 maart 2010 te Helvoirt

Dames en heren,

1. De vraag die ik zal proberen te beantwoorden luidt: wie inspireert de parochie? Het antwoord zal ik zoeken in het vermogen van christenen om geïnspireerd door Christus de paradox te hanteren tussen het bijbelse streven naar volmaaktheid en het hanteren van het besef van zondigheid en zich in de context van een christelijke levenswandel, te bekleden met de nieuwe mens.

De eerste stap die ik zal zetten is deze. Gedurende de voorbereiding van dit congres en deze lezing werd de katholieke kerk opgeschrikt door twee affaires, de hostiekwestie in Reusel, en de misbruikaffaire. Op het eerste gezicht hebben deze kwesties niets te maken met het thema van vandaag, maar – althans volgens mij- op het tweede gezicht juist heel veel. Ze hebben allebei van doen met de manier waarop in onze cultuur en samenleving de geloofwaardigheid van geestelijk ambtsdragers wordt beleefd. Ik verander dus niet van onderwerp, maar ik bekijk eerst de actuele culturele context waarin geestelijk leiderschap in een parochie wordt uitgeoefend. Voor mij als waarnemer is het heel interessant te zien hoe deze twee affaires in tijd gezien samenvallen.

2. In de hostiekwestie wordt de Kerk eigenlijk vanuit de samenleving uitgedaagd om de liberale moraal op het gebied van seksualiteit over te nemen, zoals die zich na de tweede Wereldoorlog, en vooral sedert de jaren zestig, heeft ontwikkeld. In deze liberale moraal hoort acceptatie van homoseksualiteit, niet alleen als feit, maar als recht, thuis. Natuurlijk is het voor een praktiserende katholiek als u en ik een gruwel om te zien hoe de eucharistieviering tot een toneel voor pressiegroepen wordt gemaakt. Dat hoort niet te gebeuren; activisme in een eucharistieviering tast de intimiteit van de beleving van het sacrament van Christus' presentie aan.

Maar tegelijkertijd is het van buiten af gezien interessant om te zien welke verwachtingen deze activisten van de Kerk hadden. In mijn observatie hadden de homo- activisten in feite heel hoge verwachtingen van de Kerk. Zij vroegen immers

om erkenning van hun morele praktijk en de onderliggende moraal door de Kerk. En dit vind ik eigenlijk heel bijzonder, omdat men zou verwachten dat in een gesecculariseerde samenleving de behoefte aan erkenning van de persoonlijke identiteit door de Kerk zou afnemen. Plotseling blijkt daarentegen dat in Brabant het idee van een moederkerk die tevens volkskerk is, springlevend is; de volkskerk, waar mensen naar behoefte in- en uit kunnen schuiven zonder al te veel eisen van onze moeder de heilige Kerk op zich af te krijgen, en waar ze ook toegang toe willen, ook al komen ze in het dagelijks leven niet of nauwelijks. De latente hoge verwachtingen van activisten werden gefrustreerd en dat leidde tot het nu bekende activisme.

In de discussie die hierover losbrandde bleek dat het libertaire deel van de samenleving, en van de intellectuele en politieke elite, wenst dat de Kerk een liberale moraal aanneemt en praktiseert. Levensbeschouwelijk liberalisme stelt de norm bij de meerderheid van de bevolking.

Maar kijkend naar het hier aanwezige gehoor hoef ik niemand uit te leggen dat de Kerk niet bevoegd is om de haar overgeleverde moraal op een achternamiddag te herzien of überhaupt haar moraal te liberaliseren, omdat ze immers gehouden is aan Schrift, traditie en leergezag, met daarbij overigens de pastorale opdracht om deze hermeneutisch te doen aansluiten bij de levenservaring van mensen.

Die opdracht, traditioneel gezegd: de opdracht tot correlatie tussen leer en leven, plaatst de Kerk zoals in deze casus, voor dilemma's. De Kerk zelf weet donders goed dat de zonde niet alleen buiten de Kerk is, maar dat ze zelf ook uit zondaars bestaat. Het weigeren van een geconsacreerde hostie is daarom niet een symptoom van morele superioriteitswaan, maar eerder een teken van zondebesef. Het is niet voor niets dat in elke eucharistieviering een boeteritus is opgenomen. Juist omdat de Kerk zelf ook uit zondaars bestaat, heeft ze de biechtstoel nodig voor haar leden. De Kerk heeft, als het goed is, weet van het verschil tussen preekstoelmoraal en biechtstoelmoraal, zoals ze er ook weet van heeft dat preekstoelmoraal en biechtstoelmoraal beide een

goed gevormd geweten bij gelovigen veronderstellen, en deelname aan de eucharistie daarenboven nog de 'juiste gesteltenis'. Niemand kan zeggen of de activisten, behalve in de eucharistieviering, in de biechtstoel komen, maar de kans is toch klein dat ze een homoseksuele praktijk als een zonde, als een tekort tegenover God, medemens en zichzelf ervoeren, want dan zouden ze zich niet eisend doch veeleer berouwvol en vragend opstellen.

3. De tweede kwestie, de misbruikaffaire, is in zekere zin spiegelbeeldig ten opzichte van de 'hostiekwestie'. Hier doet zich voor dat mensen die een kuisheidsgelofte hebben afgelegd, deze niet naleven, maar hun seksualiteit gestalte geven in een afhankelijkheidsrelatie, en nog wel met kinderen. Hier worden grenzen overschreden vanuit zeer verschillende gezichtspunten. Ik noem er vier. Allereerst vanuit het interne gezichtspunt van het celibaat. Wie een gelofte van kuisheid heeft afgelegd wordt geacht dit als vrij en volwassen persoon te hebben gedaan en die ook na te kunnen leven. Ten tweede tast seksueel misbruik in de beleving van het slachtoffer de geloofwaardigheid van de Kerk, de pastor en uiteindelijk van God aan. Ten derde worden grenzen overschreden vanuit het gezichtspunt van de geloofwaardigheid van de pastorale of pedagogische situatie. De pastor en onderwijskracht, worden geacht het kwetsbare en deels nog niet seksueel ontloken kind te behoeden en te begeleiden, en niet alleen door de voorbeeldfunctie, maar ook door het zo te begeleiden dat het juist onafhankelijk van de begeleidingsrelatie een volwassen leven gestalte kan geven. Het gaat in tegen de pastorale ethiek en tegen gedragscodes van hulpverleners en onderwijzers om met afhankelijke kinderen een seksuele relatie aan te gaan, zoals dat evenmin in een hulpverleningsrelatie geoorloofd is met volwassen patiënten. Ten vierde is het zo, dat door seksueel misbruik van kinderen zelfs vanuit een liberale moraal grenzen worden overschreden. In die zin is de misbruik-kwestie spiegelbeeldig ten opzichte van de homo-acties in Reusel. Want in die liberale moraal is alles geoorloofd, mits men geen slachtoffers maakt- maar dat gebeurt bij seksueel misbruik van kinderen nu juist wel. Zelf ben ik ervan overtuigd dat seksueel misbruik een risico is in alle hulp- en zorgverlenende beroepen en in pedagogische situaties. Het is niet typisch voor pastoraat, maar het komt wel degelijk ook in de beroepsgroep van pastores voor; en het risico is nog vele malen groter in

internaatssystemen. Het is ook, naar mijn stellige overtuiging, niet intrinsiek gekoppeld aan de celibaatsverplichting. Het is wel verbonden aan het dragen van de zorgverlening, onderwijs en opvoeding door mensen die zelf psychoseksueel niet volgroeid zijn, hetgeen zowel onder celibatairen als niet- celibatairen kan voorkomen. Hoe dan ook, in de context van pastoraat en kerk staan bij seksueel misbruik de geloofwaardigheid van de pastor zelf, de geloofwaardigheid van de kerken, maar – in de beleving van menig slachtoffer- meer nog ook de geloofwaardigheid van God op het spel. Dat laatste is het ergste.

4. Dames en heren, het gaat mij vandaag niet om deze twee kwesties op zich. Maar we konden er niet om heen, omdat inspirerend leiderschap begint met geloofwaardigheid, en geloofwaardigheid begint met de congruentie tussen de overtuiging en gedrag. In die zin is pastorale ethiek een noodzakelijke voorwaarde om zinvol over inspirerend leiderschap te spreken. De congruentie tussen overtuiging en gedrag is een noodzakelijke, maar niet voldoende, voorwaarde om over inspiratie in parochieel leiderschap te spreken. Dit vereiste van congruentie is wel noodzakelijk. Want ze is volgens mij niet minder dan een vertolking van de oproep van Christus zelf om niet slechts “Heer, Heer ! “ te roepen, maar om de woorden van de Heer te volbrengen (Mt. 7, 21-27). De eis van congruentie volgt ook uit de zeer kritische houding van Christus tegenover Schriftgeleerden en Farizeeën in Mt. 23, 1-39, waarin Hij zegt:

'Houd je dus aan alles wat ze jullie zeggen en handel daarnaar; maar handel niet naar hun daden, want ze doen zelf niet wat ze jullie voorhouden. 4 Ze bundelen alle voorschriften tot een zware last (23:4)'

5. Het farizeïsme is niet iets wat exclusief in het Jodendom ten tijde van Christus aardse leven voorkwam, het is een verschijnsel dat in alle godsdiensten en levensovertuigingen voorkomt, en ook in ons eigen katholicisme; het bewijs daarvoor levert libertair Nederland graag aan. Maar veel belangrijker dan de libertaire kritiek is, dat Christus zelf opponeert tegen niet verinnerlijkte vormen van godsdienst, waardoor gedrag niet gedragen wordt door innerlijke overtuigingen.

6. Christus roept ons om volmaakt te zijn zoals onze Hemelse vader volmaakt is (Mt. 5: 48). Deze volmaaktheid is niet primair een morele

perfectie in de zin van zondeloosheid. Zij is veeleer primair een volmaaktheid in de liefde tot God en de naaste is, een volmaaktheid in gerechtigheid en liefde, barmhartigheid, vergeving en verzoening. De volmaaktheid betreft eerst en vooral de liefde tot God en de naaste. Zij overstijgt daarmee morele en ethische categorieën naar het spirituele en zelfs mystieke niveau van de liefde van God tot de mens en de innerlijke omvorming van de mens die deze liefde tracht te beantwoorden.

7. Tegelijkertijd weten wij, dat ieder die serieus poogt aan deze volmaaktheid te beantwoorden, van tijd tot tijd, in meer of minder ernstige mate, struikelt. Dit is vooral dan het geval, wanneer het streven naar volmaaktheid in het leven van de mens gaat functioneren op een wijze die overeenkomt met wat Paulus de Wet noemt – een Wet waartegen mensen zondigen, niet omdat zij niet eraan willen beantwoorden, maar juist omdat ze dat wel willen. Aan de volmaaktheid die Christus beoogt willen beantwoorden, betekent: ontdekken van de eigen grenzen in het **kunnen**. De grenzen van het kunnen beantwoorden aan de volmaaktheid.

Voluit christelijk geloofsleven van mensen met een goed ontwikkeld geweten heeft weet van deze grenservaring, van het niet-kunnen, en het weet met Paulus, dat wij mensen blijvend op Gods genade zijn aangewezen, die ons, zoals Paulus het in de Romeinenbrief (3, 21-28) uitdrukt, “buiten de Wet om”, om niet wordt geschonken, dus juist niet op grond van morele of religieuze prestaties, maar uit vrij geschonken barmhartige Liefde.

8. Het christelijk geloof vereist dus een paradox: te streven naar volmaaktheid -vooral, nogmaals, in de liefde-, en tegelijkertijd te weten dat men niet ten volle aan dit ideaal kan beantwoorden en aangewezen blijft op Gods genade.

9. Het is echter niet genoeg om in de spanning te leven tussen het streven naar volmaaktheid in liefde en het weten van de eigen beperkingen en Gods genade. Beide christelijke grondhoudingen worden verkeerd begrepen als ze los gemaakt worden van de praktijk van de levenswandel. Het streven naar volmaaktheid in de liefde loopt het dubbele risico van enerzijds een spiritualistisch misverstand – als zou het slechts om een houding van liefde tot God gaan- en anderzijds van een ethische reductie – als zou het slechts om naastenliefde gaan.

Het geloof in Gods vrijheid en zijn genadige

toewending tot zondige mensen kent, christelijk gezien, ook een dubbel risico, namelijk enerzijds dat men God gaat zien als een concurrent van de mens als een slechts soevereine God, in plaats van als een God die uit is op het heil van mensen; en tegelijkertijd lopen we het risico dat we de vergeving van Godswege, tot zeventig maal zeven maal toe, uitleggen als een defaitisme van God, alsof Hij zich neerlegt bij onze ongehoorzaamheid, onze opstanden tegen Hem, en onze zonden.

10. Maar er is een uitweg uit deze vier risico's. In de brief aan Efeziërs ontwikkelt Paulus deze paradox van het streven naar volmaaktheid en het besef van zondigheid nog verder. Paulus schetst in de brief aan de Efeziërs (4: 13) het perspectief van groei 'totdat wij allen tezamen komen tot de eenheid in het geloof en de kennis van Gods Zoon, tot de volmaakte man, tot de gehele omvang van de volkomenheid van Christus'.

De poging om tot volle mensenmaat van Christus te komen, kan en moet tot uitdrukking komen in de levenswandel. Paulus zegt het in Ef. 4: 22-24 zo:

'Door Jezus wordt duidelijk [22] dat u uw vroegere levenswandel moet opgeven en de oude mens, die te gronde gaat aan bedrieglijke begeerten, moet afleggen, [23], dat uw geest en uw denken voortdurend vernieuwd moeten worden [24] en dat u de nieuwe mens moet aantrekken, die naar Gods wil geschapen is in waarachtige rechtvaardigheid en heiligheid.'

Daarmee zegt Paulus, dat de hantering van de spanning tussen volmaaktheid in de liefde en het besef van zondigheid gepaard moet gaan met een persoonlijke heiliging die niet alleen een attitude is maar een daadwerkelijke levenswandel, die niettemin niet ten prooi is aan de ethische reductie. Het aantrekken van de nieuwe mens is heiliging in de zin van onze beste spirituele tradities, waarin de mens zich ontvankelijk toont voor de levende vlam van Gods liefde.

11. In feite is hiermee tegelijkertijd de vraag beantwoord, wie de parochie inspireert. Het is een dubbel antwoord. Op de eerste plaats is het Christus zelf die de parochie inspireert. Dan komt, daarna, een hele tijd niets, vanwege het kwalitatieve onderscheid tussen Christus en ons, zijn volgelingen. Maar in de parochie zijn wel mensen nodig die laten zien hoe het streven naar volmaaktheid ter hand kan worden genomen, en

die tegelijkertijd van de menselijke beperkingen in dit opzicht weten, terwijl ze zich tegelijkertijd niet laten ontmoedigen door het besef van zondigheid, maar juist pogen een weg van heiliging te gaan en mensen juist hierin te begeleiden. Het maakt niet op wel gebied: vieren, leren dienen of gemeenschap vormen: steeds keert de noodzaak,

maar ook de mogelijkheid om om ons met een nieuwe mens te bekleden terug als het Leidmotief.

Prof dr. A.H.M. (Fred) van Iersel (Geldrop, 1954) is bijzonder hoogleraar vraagstukken geestelijke verzorging bij de krijgsmacht aan de Faculteit Katholieke Theologie van de UvT .

Meer over het Pastoraal Congres: 0259 op www.stucom.nl

Dit is document 0307 op www.stucom.nl